

УДК 330.133

І.В. Бєлова, О.Г. Корєнєва

## СПРАВЕДЛИВА ВАРТІСТЬ – ДОСВІД, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ

В статті проаналізовано визначення понять ринкова та справедлива вартість. На основі національного та міжнародного досвіду окреслені проблеми та перспективи застосування оцінки за справедливою вартістю в умовах кризи на фінансових ринках.

Ключові слова: вартість, ринок, активний ринок, ринкова вартість, справедлива вартість.

In the article determination of concepts is analyzed market and just value. On the basis of national and international experience problems and prospects of application of estimation are outlined on a fair value in the conditions of crisis on financial markets.

Keywords: cost, market, active market, market value, fair value.

**Постановка проблеми:** Організація обліку сьогодні спрямована на пошук раціональної системи відображення діяльності за допомогою якої об'єктивно ідентифікуються стан активів, зобов'язань і фінансових результатів діяльності, оприлюднюється важлива для контролюючих органів та суспільства інформація, реалізується політика оперативного та стратегічного менеджменту. В свою чергу, бухгалтерський облік в банках ґрунтується на основних вимогах Міжнародних стандартів фінансової звітності, які спрямовані на розкриття достовірної та прозорої інформації у фінансовій звітності, прогнозування економічних показників та фінансовий аналіз результатів діяльності, а також організацію системи управління ризиками. В умовах кризи на фінансових ринках особливої актуальності набуває відсутність негативного впливу використання МСФЗ на оцінку фінансової позиції установи. Стандарти бухгалтерського обліку повинні не підривати фінансову стабільність, а покращувати релевантність фінансової звітності, її корисність для прийняття рішень інвесторами. В цьому контексті, останнім часом, найбільш дискусійним є питання обліку за справедливою вартістю.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій:** Проблеми бухгалтерського обліку і звітності в банківських установах України досліджуються В.Б. Кириленко, Л.М. Кіндрацької, В.І. Ричаківської, П.М. Сенішем, А.І. Жигайло. Переважна більшість публікацій присвячена практичним питанням організації і методикам обліку операцій, наближенню їх до міжнародних норм, правил, принципів. Позитивний вплив на вдосконалення бухгалтерського обліку і звітності мають дослідження в галузі загальної

теорії і практики обліку, висвітлені в працях багатьох вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема, Ф.Ф.Бутінця, С.Ф.Голова, Г.Г. Кірейцева, Я.В.Соколова, В.В.Сопка, А.В.Зонової, С.В.Модерова, Е.С.Хендріксона, Н.М. Малюги, Л.В. Чижевської, С.В. Манько та ін. Основні поняття, логіка формування бази для розрахунків та порядок проведення необхідних процедур визначення справедливої вартості викладені у Міжнародних стандартах фінансової звітності та Міжнародних стандартах оцінки.

**Невирішені раніше частини загальної проблеми:** Незважаючи на значну кількість публікацій по питаннях обліку і звітності, проблематика оцінки за справедливою вартістю в умовах фінансової кризи є най актуальною і висвітлена недостатньо.

**Метою статті** є визначення на основі національного та міжнародного досвіду проблем та перспектив застосування оцінки за справедливою вартістю.

**Виклад основного матеріалу дослідження:** При складанні фінансової звітності банки спираються на категорії «справедлива вартість», «ринкова вартість» та ін. Однак, чи є перелічені факти виключно благом? Чи дійсно перехід до ринкових категорій в бухгалтерському обліку (особливо в умовах нерозвинених ринків) є надбанням?

Для того, щоб осмислити поняття «справедлива вартість», «ринкова вартість», спочатку проаналізуємо поняття «вартість», «ринок», «справедливість».

За визначенням класичної економіки *вартість* - це суспільно необхідна праця, яку потрібно витратити на виготовлення продукту. Вартість має грошовий еквівалент лише тоді, коли продукт стає товаром при товарних відносинах у суспільстві. Згідно Міжнародних стандартів оцінки МСО 1-4 [1] *«вартість* є економічним поняттям, що встановлює взаємовідносини між об'єктами, доступними для придбання, та тими, хто їх купує та продає. Вартість є не історичним фактом, а оцінкою цінності конкретних об'єктів в конкретний момент часу в конкретних умовах у відповідності з обраним визначенням вартості». Таким чином, вартість є мірою цінності об'єкта і суттєво залежить від конкретних умов.

Перейдемо до терміну «ринок». За одним з визначень ринок включає в себе одну або більше груп потенційних покупців, об'єднаних спільним інтересом, потребою чи бажанням, які здатні використовувати запропонований продукт або послугу для певної вигоди і мають можливість оплатити покупку, за іншим ринок – це сукупність економічних відносин між суб'єктами ринку з приводу руху товарів та грошей, що ґрунтуються на взаємній згоді, еквівалентності та конкуренції. Відповідно до такого визначення ринків може існувати велика кількість, навіть ринок продавця і ринок покупця. До речі, на багатьох ринках власне ці дві сторони угоди можуть і не контактувати між собою напряму, бо для цього є чисельні посередники. Наявність посередника суттєво впливає на характеристики ринку (ціни і навіть поведінка покупців та продавців можуть суттєво змінюватися від самого факту наявності посередника).

Як не існує загальноприйнятого визначення ринку (в тому числі з причин відсутності критеріїв мінімальної кількості учасників ринку та критеріїв рівня конкуренції на ринку – монополістична, чиста, ін.), так і не існує чіткого розуміння терміну «ринкова вартість».

У відповідності, наприклад, до постанови Кабміну України «Про затвердження Національного стандарту N 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» від 10 вересня 2003 р. N 1440 [2]: *ринкова вартість* - вартість, за яку можливе відчуження об'єкта оцінки на ринку подібного майна на дату оцінки за угодою, укладеною між покупцем та продавцем, після проведення відповідного маркетингу за умови, що кожна

із сторін діяла із знанням справи, розсудливо і без примусу. У постанові Правління НБУ «Про затвердження Інструкції з бухгалтерського обліку основних засобів і нематеріальних активів банку України» від 20.12.2005 № 480 [3] зазначено: **ринкова вартість** - сума, яку можна отримати від продажу активу на активному ринку. А відповідно до п. 1.2 розділу VII «Інструкції з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України» [4] важливим критерієм для визначення основних подій, що свідчать про зменшення корисності фінансового активу, може в тому числі бути така подія: зникнення **активного ринку** для фінансового активу внаслідок фінансових труднощів. Але ж конкретизації поняття активного ринку та факту його зникнення не наводиться. В той же час згідно Наказу Мінфіну України «Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку» від 18.10.1999 № 242 [5]: **активний ринок** - ринок, якому притаманні такі умови:

- предмети, що продаються та купуються на цьому ринку, є однорідними;
- у будь-який час можна знайти зацікавлених продавців і покупців;
- інформація про ринкові ціни є загальнодоступною.

Для фондового ринку така конкретизація поняття активного ринку зазначалася в «Інструкції з бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами установ комерційних банків України» від 30.12.97 р. № 466 (нині вже не чинна, але в інструкції, що її замінила, немає подібних спроб): **активний ринок** - ринок для визначеного цінного папера, на якому існує можливість у будь-який час продати цінний папір за ціною, що переважає на ньому під час виставлення цього цінного папера на продаж. Активність ринку щодо цінних паперів визначається виходячи з таких факторів:

- на ринку діють банки, брокерські контори або інші установи, що забезпечують постійне котирування цін на продаж та на купівлю цього цінного папера;
- різниця між цінами на купівлю та на продаж, що пропонується цими банками, брокерськими конторами або іншими установами збігається із звичайною ціною на місцевому ринку цінних паперів;
- випущено значний обсяг цінних паперів, тому виставлені на ринок партії цих цінних паперів значно не вплинуть на його ціну;
- частина випуску, що знаходиться у банку-продавця цінного папера, досить обмежена, тому його виставлення повністю на продаж не зможе істотно вплинути на поточну ринкову вартість цінного папера.

За МСФЗ **активний ринок** має відповідати таким критеріям:

- об'єкти, що продаються на ринку, однорідні;
- зацікавлені покупці і продавці можуть бути знайдені один одним в будь-який час;
- ціни загальнодоступні (тобто пошук інформації про ціни не є тривалим, трудомістким).

Отже, визначення «ринку», «активного ринку» не є усталеними.

Не розв'язаною така проблема є не тільки в межах нашого законодавства та нормативних актів НБУ, але й у світі загалом. Звернемо увагу, що цілі, в яких використовуються різні визначення ринкової вартості, є різними.

Наступним проблемним моментом є визначення справедливої вартості.

**Справедлива вартість** перекладається з англійської - Fair Market Value.

Слово *fair* в якості прикметника має тлумачення у словниках англійської мови як: 1) just, impartial; 2) in conformity with rules or standards та ін. Якщо вдатися до

перекладу на українську з англійської, то отримаємо: справедливий, обґрунтований, точний, неупереджений, правомірний, у відповідності до правил, стандартів.

Згідно тлумачному словнику Ожегова С.І. [6] «справедливый – 1) действующий беспристрастно; соответствующий истине; 2) осуществляемый на законных и честных основаниях; 3) истинный, правильный».

Таким чином, отримуємо, що справедлива вартість повинна відповідати за своєю сутністю вартості, що є неупередженою, точною та такою, що відповідає правилам, стандартам. А оскільки стандарти в даному випадку – МСФЗ, то зрозуміло, що розуміння справедливості буде відповідати уявленню авторів стандартів.

Міжнародні стандарти розробляються Радою з Міжнародних стандартів фінансової звітності, яка в своїй діяльності повинна враховувати думку спільноти бухгалтерів та аудиторів. Цікавими є такі факти:

- з 13 членів Ради, що були назначені станом на кінець 2007 р. Комітетом з Міжнародних стандартів фінансової звітності, переважна частина свого часу працювала в найбільших бухгалтерських та аудиторських компаніях (в тому числі KPMG, Arthur Andersen, Deloitte & Touche, PricewaterhouseCoopers);

- фінансування Комітету здійснюється «аудиторською четвіркою», найбільшими корпораціями, міжнародними організаціями, а значить саме їх позиція і може бути вирішальною. Існує думка, що розширення переліку спонсорів Комітету дало б можливість підвищити незалежність.

Повернемося до терміну «*справедлива вартість*».

Згідно визначенню податкового законодавства США: **Fair Market Value (FMV)**

- it is the most probable price at which a good or service will exchange, expressed in terms of cash or equivalent, in a free market assuming:

- a knowledgeable and willing seller unencumbered by undue pressure to sell and acting in his own best interest

- a knowledgeable and willing buyer unencumbered by undue pressure to buy and acting in his own best interest

- a reasonable time for exposure in a free and open market.

Або у дослівному перекладі буде: *справедлива ринкова вартість* - це найбільш ймовірна ціна, по якій товар або послуга будуть обмінюватися в перерахунку на грошові кошти або еквівалент, в умовах вільного ринку за таких припущень:

- добре поінформований, зацікавлений та незалежний продавець діє у своїх інтересах;

- добре поінформований, зацікавлений та незалежний покупець діє у своїх інтересах;

- є достатній час експозиції на вільному і відкритому ринку.

У відповідності до Наказу МФУ «Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 19» від 07.07.1999 № 163 [7] або до постанови Правління НБУ «Про затвердження Правил бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України» від 18.06.2003 № 255 [8]: *справедлива вартість* - сума, за якою може бути здійснений обмін активу, або оплата зобов'язання в результаті операції між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами.

У п.1.8 розділу I «Інструкції з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України», затв. Постановою Правління НБУ від 27.12.2007 N 481: «Банк визнає в бухгалтерському обліку прибуток або збиток на суму різниці між *справедливою*

**вартістю** фінансового активу або фінансового зобов'язання та вартістю договору в кореспонденції з рахунками дисконту (премії), якщо під час первісного визнання він визначає вартість фінансового активу або фінансового зобов'язання за процентною ставкою, вищою або нижчою, ніж ринкова». А у п.1.9 цього ж документу: «Банк визначає **справедливу вартість** фінансового активу або фінансового зобов'язання шляхом дисконтування всіх очікуваних майбутніх грошових потоків із застосуванням ринкової процентної ставки щодо подібного фінансового інструменту». З тексту даної Інструкції можна з'ясувати, що ринкова процентна ставка повинна визначатися в залежності від подібності фінансового інструменту емітента з аналогічним кредитним рейтингом або з застосуванням ставки, яка точно дисконтує номінальну суму компенсації інструменту до поточної ціни продажу активів. Але технології, як саме це потрібно робити, в Інструкції немає. Існує тлумачення використання у роботі Інструкції [4] – Лист НБУ від 28.12.2009 №12-111/1788 [9] – відповідно до якого: «Надані (отримані) кредити, розміщені (залучені) вклади (депозити) під час первісного визнання банк оцінює за справедливою вартістю з урахуванням витрат на операцію. Справедлива вартість фінансового інструменту під час первісного визнання як правило дорівнює фактичній ціні операції». Тобто, на даний час первинне визнання відбувається у відповідності до ставки, що є саме ринковою, а не такою, що відрізняється від ринкової.

**Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок.** Таким чином, проведений аналіз визначення справедливої вартості дає розуміння того, що основною проблемою є не саме використання справедливої вартості, а її визначення в умовах кризи, коли ринки змінюють свої параметри, стають неактивними. У такому випадку банки можуть використовувати неоднозначні підходи для оцінки активів, що в кінцевому рахунку не буде сприятиме довірі з боку інвесторів.

Використання ж різних підходів різними банками взагалі може спотворити сам задум щодо філософії розкриття інформації (особливо у аспекті порівняння з конкуруючими організаціями).

Консультативний документ Європейського Комітету банківського нагляду – Committee of European Banking Supervisors (CEBS) Consultation Paper 30 «Disclosure guidelines: Lessons learnt from the financial crisis» (October 2009) – встановлює основні принципи розкриття інформації в звітності. А саме, у розділі I даного документу рекомендується розкривати інформацію таким чином, щоб можна було порівнювати фінансовий стан кредитної організації між звітними періодами і з конкуруючими кредитними організаціями.

Логічно те, що у випадку, якщо ринки стають неактивними, розуміння їх нового стану та підходи до оцінки активів повинні бути стандартизовані, наприклад регулятором.

Величезне значення вибору виду вартості для оцінки активів обумовлюється глобальністю впливу його на всю світову економіку, що підтверджується самим фактом обговорення цієї проблеми на міжнародних саммітах.

Промова В.В. Путіна на World Economic Forum в Давосі [10]: «Смысл нашего предложения в том, что в основу реформы стандартов аудита, бухгалтерского учета, системы рейтингов должно быть положено возвращение к понятию фундаментальной стоимости активов. То есть оценки того или иного бизнеса должны строиться на его способности генерировать добавленную стоимость, а не на разного рода субъективных представлениях. На наш взгляд, будущая экономика должна стать экономикой

реальных ценностей. Конечно, возникает вопрос – как этого добиться? Это законный вопрос. У меня на него нет ответа. Нужно подумать вместе” .

Зрозуміло, що використання фундаментальної вартості має значні проблеми, пов'язані з розрахунком доданої вартості, імовірнісних показників та ін.

Але існуючий стан речей з використанням справедливої вартості також не може бути визнаний безпроблемним. До того ж, притаманні ринковій економіці кризи та цикли можуть зазнавати подальшого поглиблення з-за впливу коливань ринкової вартості активів.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Международные стандарты оценки (МСО 1-4) [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://dpo-group.ru / legislation / mso 1-4>
2. Про затвердження Національного стандарту N 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» [Електронний ресурс] : Постанова Кабміну України від 10.09.2003 р. N 1440. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
3. Інструкція з бухгалтерського обліку основних засобів та нематеріальних активів банків України [Електронний ресурс] : інструкція, затверджена постановою Правління НБУ від 20.12.2005 № 480. – Режим доступу: [http://zakon.nau.ua/doc/?doc\\_id=214177](http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id=214177)
4. Інструкція з бухгалтерського обліку кредитних вкладних (деPOSITНИХ) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики [Електронний ресурс] : інструкція, затверджена Постановою Правління НБУ від 27.12.2007 р. № 481. – Режим доступу: [http://zakon.nau.ua/doc/?doc\\_id=212014](http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id=212014)
5. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства України від 18.10.1999 № 242. – Режим доступу: <http://ukraine.uapravo.net>
6. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка: / М.: Азъ, 1992. - 955 с.
7. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 19 [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства України від 07.07.1999 № 163. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua>
8. Правила бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України [Електронний ресурс] : правила, затверджені Постановою Правління НБУ від 18.06.2003 № 255. – Режим доступу: [http://zakon.nau.ua /doc/?doc\\_id=210010](http://zakon.nau.ua /doc/?doc_id=210010)
9. Роз'яснення про відображення в бухгалтерському обліку окремих операцій [Електронний ресурс] : лист Національного банку України № 12-111/1788-24217 від 28.12.2009 р. - Режим доступу: <http://news.yurist – online.com/laws/10367/>
10. [www.vz.ru/information/2009/1/29/251213.html](http://www.vz.ru/information/2009/1/29/251213.html).
11. [www.c-eps.org](http://www.c-eps.org).

І.В. Белова, к.е.н., доцент, ДВНЗ «УАБС НБУ»  
О.Г. Коренева, к.е.н., доцент, ДВНЗ «УАБС НБУ»

